
ŽARKO JOVANOVIĆ

GRUPE ABRAŠE- VIĆ 1905-1940.

OBlici I SADRŽAJI KULTURNOUMET- NIČKIH AKTIVNOSTI

Radničke umetničke grupe „Abrašević”, kao društva sindikalno organizovanih radnika, počele su s radom početkom ovog veka na području tadašnje Srbije, u vreme nastanka i intenzivnijeg razvoja radničkog i socijalističkog pokreta.

Kao deo kulturnog pokreta proletarijata grupe „Abrašević” su od samog početka bile i ostale kulturni i politički pokret eksploatisane i ugnjetene radničke klase Srbije i šire — Jugoslavije. Stoga se uloga i značaj grupa „Abrašević” jedino može shvatiti u kontekstu delovanja i razvoja radničkog pokreta, budući da su one na svoj način povezivale i organizovale radne i progresivne ljude u zemlji, istovremeno izrastajući u veoma značajnu i veliku političku školu za vispitavanje i obrazovanje radnika. Posebno u periodu između dva svetska rata grupe „Abrašević” su predstavljale značajnu legalnu organizaciju sa velikim političkim i kulturnim uticajem u radničkim masama. Njihova uloga je bila utoliko veća što su u ilegalnim uslovima delovanja Komunističke partije Jugoslavije bile jedna od značajnih legalnih formi njenog masovnog rada. U celom periodu svoga delovanja bile su jedno od značajnih središta okupljanja radničke omladine i svih naprednih ljudi zemlje na klasnoj osnovi, bez obzira na nacionalnu i versku pripadnost. Pod snažnim uticajem socijalističkih ideja Srpske socijaldemokratske partije do prvog svetskog rata i delovanja Komunističke partije Jugoslavije u periodu između dva svetska rata, grupe „Abrašević” bile su otporne prema svim tendencijama i pojavama nacionalizma.

Shvatajući od kolikog će značaja biti uloga radničkih umetničkih grupa za kulturno i umetničko uzdizanje proletarijata, radnički pokret i njegovi funkcioneri obraćali su pažnju ovoj delatnosti u pokretu. Slobodno se može reći da su grupe „Abrašević“ ubrzo postale oličenje kulturno-umetničke delatnosti radničke klase. I sve ostale radničke kulturno-umetničke grupe u zemlji su se manje-više razvijale pod uticajem grupa „Abrašević“.

Grupe „Abrašević“ su kroz koncerte, priredbe i večerinke davale radničkoj klasi mnogo više od same razonode. Prema pisanju Triše Kaclerovića: „I sve što je 'Abrašević' pružao proletarijatu, njegova pesma, njegovi pozorišni komadi, njegove deklamacije, čime je otkrivao sva zla koja je kapitalistički poredak svalio na radničku klasu, sve je to bilo u znaku borbe. 'Abrašević' je klonule bodrio i podizao a borce čeličio. On je uveravao, ubeđivao i pridobijao ljude da se socijalistički bore. On je moćno uticao na dušu i srce proletarijata, da se kod njega razvije klasna svest i da se tako zauvek veže za veliku oslobodilačku socijalističku borbu. Zar je jedan radnik, blagodareći uticaju 'Abraševića' stupio u borbene socijalističke redove? 'Abrašević' je pripomogao da radnici postaju bolji ljudi, bolji borci... Za mene je 'Abrašević', pre svega, bio najdivniji izraz kroz pesme koje je pevao proletarijatu. I kada sam bio još mlad i kad sam bio već zreo čovek i nepokolebljivo verovao u socijalizam, 'Abrašević' je umeo još više u meni da rasplamše oduševljenje. I ne samo u meni. Zar mi je jedared u oku zablistala suza radosnica pri zvuku njegove pesme kad smo zajednički s njim pevali i muško i žensko, i staro i mlado, i deca naša.

Svojom pesmom, *Radničkom himnom* 'Abrašević' je govorio proletarijatu:

Ti što znadeš samo jad
Kidaj veze ropstva kleta,
Kao soko srčan mlad
I nek jekne širom sveta
Da životom ropskim tim
Više nećeš živeti.”¹⁾

Svojim programom, koji nije imao samo kulturno-zabavni, već i agitacioni, mobilizatorski i politički karakter, grupe „Abrašević“ su doprinosile da su mnogi radnici shvatili gde im je mesto, da se okupljaju oko njih, i pristupaju svojim sindikalnim organizacijama. Kako se pristupalo „Abraševiću“ i radničkom pokretu uopšte veoma slikovito je opisao Uglješa Mihailović, električarski radnik, u svojim memoarskim beleškama: „Jednog dana, na ulici — piše Mi-

¹⁾ Triša Kaclerović, „Abrašević“, *Spomenica, Četrdeset pet godina* Beograd 1950, str. 15.

hailović — pao mi je u oči jedan veliki plakat na kome je bilo krupno ispisano: „Radnička umetnička grupa „Abrašević“ priređuje koncert itd.’ Iz radoznalosti prvi put dođoh na koncert „Abraševića“ u Starom socijalističkom domu. Sala je bila prepuna raznolike radničke mladeži. Svi srdačni i veseli. Redari sa crvenim trakama oko ruke trudili su se da svoje goste što bolje zadovolje... I ako sam bio nepoznat, osećao sam se prijatno što se nalazim u sredini ljudi meni sličnih. Jedan stari čika (čika Sava) potrudio se da mi proda *Radničke novine* i jednu knjigu.”²⁾

Te večeri saznao je mladi električarski radnik Mihailović da grupa „Abrašević“ okuplja mlade radnike i radnice, saznao je ko je bio čovek čije ime je s ponosom nosila, slušao je sa pozornice lepu melodiju pesme „Poleti pesmo naša mila“, radosna srca, s velikim uzbuđenjem, gledao je izvođenje pozorišnog komada *Na prelomu*. On dalje piše: „Ja sam bio ushićen lepim pesmama i odličnom igrom diletanata. Tako su lepo igrali da nisam mogao osetiti onu izveštāčenu igru kao kod mnogih profesionalnih glumaca. Ja sam tada gledao stvarnu dramu pred očima. Osećao sam kao da se to, u stvari, preda mnom događa. Te večeri govorom predstavnika grupe i igrom komada dobih podstreka da razmišljam o radničkom pokretu. ‘Abrašević’ je imao te večeri uticaja na mene i usadio mi ljubav za radnički pokret. Verujem da ja nisam bio jedini koji se tako osećao. Behu dosta njih samo te večeri a gde su ostali koncerti? U meni se tada probudila svest i volja za boljim životom i za borbu. I od te večeri ja postadoh član svoje organizacije.”³⁾

Mnogi mladi radnici su išli sličnim putem. Preko „Abraševića“ su uspostavljali prve kontakte s radničkim pokretom i preko njega dospevali do svojih sindikalnih organizacija. Na žalost, mnogi su ostajali po strani od „Abraševića“ i pokreta. Rad grupa „Abrašević“ nije mogao da ustalasa čitavu učmalu društvenu sredinu, ali je uspevao da zahvati dobar njen deo. Svakog novog člana „Abraševići“ su prihvatili s ljubavlju i oduševljenjem uvlačili ga u svoje redove, gde su ga Partija i sindikat vaspitavali kao najamnog radnika, a „Abrašević“ nudio osnovna znanja o problemima opšte duhovne kulture koja su ga interesovala kao čoveka i kao proletera.

I pored velikih teškoća i nepovoljnih političkih prilika, grupe „Abrašević“ su bile u stanju da im se suprotstave i ostanu verne svome programu, negovanju revolucionarne proleterske

²⁾ Uglješa Mihailović, Jedno sećanje, „Abrašević“, *Spomemica Trideset godina rada*, Beograd 1933, str. 15.

³⁾ Isto.

umetnosti koja je decenijama vršila ulogu klasnog buditelja proleterijata.

Grupe „Abrašević“, kao čisto klasne proletherske organizacije obavljale su prosvetnu, kulturnu, umetničku i vaspitnu socijalističku, odnosno komunističku misiju među radnicima kroz koncerte, zabave, matinea, večerinke, izlete, gostovanja, prvomajske i druge slične proslave, kao i učestvujući u raznim prigodnim svečanostima i manifestacijama. U veoma teškim ekonomskim i političkim uslovima, boreći se s ogromnim finansijskim, kadrovskim i drugim teškoćama, grupe „Abrašević“ su nastojale da svojim programom što više prošire socijalističku, odnosno komunističku misao među radništvom s ciljem da probude i razviju njihovu klasnu svest, da ovi shvate potrebu političkog i sindikalnog organizovanja radi uspešnog vođenja ekonomske i političke borbe za bolje uslove rada i života, za kraće radno vreme i veće nadnice.

Kulturno-umetnička aktivnost grupa „Abrašević“ razvijala se na osnovi koju su već izgradile sekcije radničkih društava, pevački horovi i pozorišne grupe, kao i partijske i sindikalne organizacije. Osnivanjem grupa „Abrašević“ ta baza je dograđivana i proširivana novim sadržajima, prožetim često klasnim, proletherskim i marksističkim principima, novim kvalitetima i višim umetničkim nivoom. Cilj je bio da se izgradije klasna proletherska amaterska umetnost, koja će pored zabavnog imati i agitaciono-propagandni karakter. Time su se grupe „Abrašević“, zajedno s ostalim radničkim umetničkim grupama, uklapale u tokove razvoja naprednog revolucionarnog radničkog pokreta u zemlji i postajale njegov nerazdvojni deo, deleći njegovu sudbinu, prolazeći kroz plime i oseke koje su pratile njegov razvoj.

Grupe „Abrašević“ su se u svome radu suočavale, pored materijalnih, i s mnogim drugim teškoćama, koje su ponekada bivale ozbiljna kočnica razvoja a ometale su i izvršavanje osnovnih zadataka. Među brojnim teškoćama pomenućemo samo neke:

1. Veoma loši smeštajni uslovi najčešće su onemogućavali normalan rad grupa „Abrašević“. Programi za koncerte, priredbe, zabave i večerinke pripremani su obično u malim prostorijama pojedinih kafana, neposredno pored kafanske sale gde je treštala muzika i čula se galama pijanih gostiju, što je ometalo probe hora ili pozorišnih komada. Te prostorije nisu zagrevane, jer nije bilo novca za ogrev, pa se moralo raditi i po velikoj hladnoći uz škiljavu svetlost petrolejskih lampi. Dešavalo se da usred pripreme programa za koncert vlasnik kafane povisi zakupninu ili da otkaz. Tom prilikom bi se grupa

našla na ulici. Tada bi se na brzinu tražila bilo kakva prostorija, da bi se na vreme pripremio program. Bilo je slučajeva da su protivnici grupa „Abrašević“ onemogućavali pojedinom istaknutijem članu neke sekcije rad tako što bi mu poslodavac dao otkaz. Taj radnik, član „Abraševića“, hteo to ili ne morao je da napusti grupu, pa i mesto boravka u potrazi za novim poslom.

2. Teškoće u radu grupa „Abraševića“ dolazile su i sa drugih strana. One su najčešće bile materijalne prirode. Često nije bilo dovoljno novca za nabavku muzičkih instrumenata, rekvizita za pripremu pozorišnih komada (kostima, šminke, nameštaja i dr.). Stoga se moralo pozajmljivati od građana, prijatelja i simpatizera „Abraševića“.

3. Veliki problem predstavljao je i nedostatak potrebnog stručnog kadra, kao što su horovođe, reditelji, kostimografi itd. Oni su angažovani među školovanim ljudima — profesionalcima uz pozamašne honorare, što je predstavljalo ogroman teret za skromna sredstva grupa. Često su ti honorarci napuštali grupe „Abrašević“ u najtežim trenucima, uoči samog koncerta.

4. Problem je stvarao i nedostatak odgovarajućih revolucionarnih pesama, dobrih socijalističkih pozorišnih komada, muzičkih dela. Stoga su mnoga dela, posebno pozorišna, morala da budu prevedena sa stranih jezika — najčešće s ruskog, nemačkog ili francuskog. U prevode nju su učestvovali i pojedini obrazovani članovi „Abraševića“ i socijalističkog, komunističkog i sindikalnog pokreta koji su znali više jezika. Pojedina pozorišna i muzička dela prepisivana su u više primeraka, što je iziskivalo posebne napore. Bilo je slučajeva da su pojedina dela uzimana na poslugu, ali su i kupovana.

5. U pojedinim pozorišnim komadima bilo je težih uloga koje se nisu mogle ostvariti sopstvenim snagama, pa su angažovani profesionalni glumci Narodnog pozorišta ili drugi, prijatelji ili simpatizeri radničkih umetničkih grupa.

Značajna uloga grupâ „Abrašević“ bila je i privlačenje finansijskih sredstava za potrebe radničkog pokreta. Vođenje štrajkova, izdavanje partijskih i sindikalnih listova, letaka, brošura, knjiga, putovanja delegata, organizovanje raznih manifestacija itd. zahtevalo je mnogo novca. Prirediti zabavu ili koncert bio je najbrži i najlakši način da se dođe do potrebnih sredstava.

Često je na sadržaj programa uticala rigorozna policijska cenzura, koja je nastojala da svaku tačku s prizvukom revolucionarnosti iskasapi, izbriše ili ceo program zabrani. Da bi se izbegle

takve neprijatnosti koje su dovodile u pitanje i samo izvođenje programa, birane su one horske pesme, recitacije i pozorišni komadi koji ne izazivaju sumnju policije, ali imaju poruku. Takvih pesama i komada bilo je veoma malo, što je, opet, bio poseban problem. U slučajevima kada je cenzura bila neumoljiva, a trebalo je reagovati borbenim programom na neki značajan politički događaj u zemlji, tada se, prema sećanju savremenika, pribegavalo lukavstvima i podvalama. Na programe su stavljane pesme i pozorišni komadi za koje je bilo sigurno da će biti odobreni, a u toku priredbe ubacivani su u program sadržaji druge vrste i pored toga što se znalo da svakoj priredbi prisustvuje neko iz policije i da će biti intervencija i zabrana. Posle takvih slučajeva usledilo bi pozivanje izvođača i članova uprave u Upravu policije gde su saslušavani, maltretirani i hapšeni. No, „Abraševići“ se nisu predavali. Oni su u privatnim stanovima pripremali komade i pesme, sve dok se zabrana ne bi ukinula pod pritiskom javnog mnjenja, partijskog i sindikalnog rukovodstva.⁴⁾

Programi priredbi grupa „Abrašević“ najčešće su se sastojali od: uvodne reči, horskih pesama, recitacija, muzičkih tačaka, solo pevanih pesama, pozorišnih komada, igranki sa šaljivom poštom.

Uvodna reč. Vrlo često se kao prva tačka ili posle otpevane „Internacionale“, izgovarala *uvodna reč*, nazivana i pozdravnim govorom. Običavalo se da se drži na onim koncertima koji su priređivani nekim značajnim povodom. Na žalost, njihova sadržina nije objavljivana u radničkoj štampi, a nije sačuvana ni u konceptima govornika, tako da ne može da se interpretira ono što se u njima iznosilo. Dešavalo se, istina vrlo retko, da se prilikom oglašavanja koncerta istaknu problemi kojima je trebalo da bude posvećena *uvodna reč*. To su obično bila aktuelna politička, društvena i ekonomska pitanja iz života i borbe radničke klase: težak ekonomski položaj radnika i njegovi uzroci, potreba i značaj organizovanja radnika u radničke sindikalne, strukovne organizacije, značaj radničke kulture i umetnosti i potreba njihovog razvijanja i negovanja, položaj mladih, sloboda ličnosti u proleterskim klasnim organizacijama, socijalističko vaspitanje i drugo.

Uvodne ili pozdravne govore obično su držali predsednici grupa „Abraševića“ ili neko od članova uprave, kao i istaknute vođe socijalističkog, odnosno komunističkog i sindikalnog pokreta, koji su bili izvanredni poznavaoци pojedinih

⁴⁾ NMV, Mitar Radić, *Iz mog sećanja na „Abrašević“*, Teodosije Filipović, *Sećanje na rad „Abraševića“*; Zarko Jovanović, *Radnička umetnička grupa „Abrašević“*, Beograd... str. 240.

aktuelnih pitanja. Ponekad su imena uvodničara navođena u programima, tako znamo da su na priredbama beogradskog „Abraševića“ pozdravne govore držali: Dimitrije Tucović, Dušan Popović, Dragiša Lapčević, Nedeljko Divac, a u periodu između dva svetska rata na priredbama nezavisnog „Abraševića“: Mihailo Todorović, Draga Stefanović, Milivoje Kaljević, Čeda Kuzmić, dok je na priredbama socijalističkog „Abraševića“ govore držao najčešće Milorad Belić, a takođe i Mika Rajković, Bogoljub Đurić i dr.⁵⁾ Pozdravnoj reči davan je poseban značaj time što je prethodno pevana „Internacionala“ ili „Radnička himna“, koje su stvarale posebno raspoloženje među prisutnim radnicima da mnogo pažljivije prate izlaganje i iz njega izvuku potrebne pouke. Uvodničari su pozdravljani burnim apluzima, čime su prisutni izražavali svoje puno slaganje s onim što je rečeno.

Kao što je cenzurisala programe priredbi policija je u ilegalnom periodu cenzurisala i pozdravne reči. Tražila je od uprave „Abraševića“ da joj obavezno dostavljaju programe, ime uvodničara i tekst uvodne reči čiju je podobnost posebno ocenjivala. I najmanje sumnjiv deo teksta je izbacivan ili u celini zabranjivan. I u ovoj situaciji doviđalo se na razne načine. Policiji je dostavljan jedan tekst, a čitan je drugi, po cenu da se s pozornice ode pravo u zatvor. Svaka intervencija policijskih vlasti na priredbama bila je praćena burnim negodovanjem prisutnih. O tome slikovito govori jedna, od retkih objavljenih uvodnih reči u *Organizovanom radniku*, koju je držao Marko Alašević na koncertu Pododbora građevinskih radnika u kafani „Petrograd“ u Beogradu. Govoreći o potrebi pomoći radništvu u razvijanju proleterske umetnosti, u čemu je prednjačio „vredni“ „Abrašević“, Alašević je posebno istakao: „Radničkoj klasi treba razonođenja posle svakidašnjih teških radova, koje provodi na raznim građevnim radovima. Mi smo željni hleba, znanja i slobode, a da bi do toga došli vaša je dužnost (radnika — prim. Ž. J.) da moralno i materijalno pomažete i vaš Savez da širi proletersku kulturu i da se akciono osposobi za zaštitu interesa. Vi treba da prezirete razne kapitalističke vesele skupove pa i njihove kulturne institucije, a da vas privuče naš svaki crveni plakatić, koji nas poziva na naše razne skupove i na taj način ne samo da će se naša proleterska kultura širiti i zahvatiti radni narod nego će se i naše sindikalne organizacije dići na stepen pobede. Eto to je način da radni narod dođe do svojih prava u kapitalističkom društvu i gordo korača do pobede.”⁶⁾

⁵⁾ Narodna biblioteka, Zbirka plakata, 166/9, 11, 2, 5; *Radničke novine*, 4. IX 1908.

⁶⁾ *Organizovani radnik*, 20. X 1928.

Repertoar horskih sekcija grupa „Abrašević“. Horske sekcije grupa „Abrašević“ bile su najbrojnije i najaktivnije. Članovi su bili radnici, i to pretežno mladi, koji su imali talenta i ljubavi prema pesmi. U početku nije bilo dovoljno žena usled patrijarhalnih predrasuda, pa se vodila posebna propaganda za njihovo učlanjivanje. Horske sekcije su u početku bile isključivo muške a tek kasnije su postale mešovite. U periodu kada je broj članova u „Abraševićima“ porastao, pored mešovitih, postojali su i čisto muški i čisto ženski horovi. Ovakav sastav horskih sekcija omogućavao je izvođenje raznovrsnog repertoara dostupnog grupama „Abrašević“. Bilo je perioda kada su pojedine sekcije imale i preko stotinu članova, vrednih i vrsnih pevača, a sekcijama su rukovodili dirigenti (beogradskom: Stevan Šijački, Svetislav Anđelić, Nikola Sudarević, Vlastimir Pavlović Carevac, Milan Bajšanski i drugi.⁷⁾

Repertoar horske sekcije uklapao se u programsku orijentaciju „Abraševića“ koja je u početku imala borbeni, socijalistički, a u periodu od 1921. do 1929. godine i komunistički karakter. Prokomunističku orijentaciju počele su dobijati i horske sekcije URUG „Abraševića“ od sredine tridesetih godina kada u njih stupaju članovi KPJ, SKOJ-a i njihovi simpatizeri.

Na repertoaru horskih sekcija grupa „Abrašević“ nalazile su se dve vrste pesama: revolucionarne i borbene radničke pesme i pesme svih naših naroda i narodnosti. Pošto u našoj literaturi nije bilo mnogo radničkih borbenih pesama, to su najčešće prevedene nemačke, ruske, francuske, italijanske i bugarske pesme. (Repertoar u prilogu.)

Nastojalo se da na repertoaru horskih sekcija bude što više revolucionarnih radničkih pesama, koje su pozivale na borbu ili imale neku drugu poruku. Cenzura često nije dozvoljavala stavljanje pojedinih pesama na repertoar uz obrazloženje da svojom revolucionarnom sadržinom bune i podstiču radnike u borbu protiv državnog poretka. Na repertoaru su bile i narodne pesme iz svih krajeva zemlje.

Recitacije. Na repertoaru su se obavezno nalazile i recitacije: radničke, revolucionarne i socijalne pesme stranih i domaćih autora. Recitacije su ostavljale snažan utisak na prisutne, mobilisale su, pokretale u borbu, na sindikalno i političko angažovanje, budile su klasnu svest, izazivale revolt i otpor prema nasilju i eksploataciji. Među recitatorima bilo je i dece, članova Dečje grupe *Budućnost* čije su simpatične pojave i potresne reči o hlebu, majci, bolesnom ocu i sl. budile i podsticale na borbu protiv nepravde, bede i gladi.

⁷⁾ Zarko Jovanović, *Radnička umetnička grupa „Abrašević“*, Beograd 1985, str. 243.

U okviru beogradskog „Abraševića”, krajem 1935. i početkom 1936. godine formiran je Govorni hor (nazivan još recitativni ili kolektivna recitacija) kao specifičan oblik scenskog i govornog izražavanja, oblik masovne recitacije, često praćene muzikom, gestikuliranjem i mimikom što je sadržaju pesme davalo efektniji izraz. Govorni hor reagovao je brzo, lucidno i blagovremeno na sve značajnije događaje u zemlji i svetu. Primera radi navešćemo da je, povodom proslave godišnjice završetka prvog svetskog rata, novembra 1938. godine nastupao s pesmom: „Mi slavimo mir”, prigodnim pacifističkim sadržajem uz povlačenje klasne opredeljenosti. Na katastrofalnu poplavu, u proleće 1937. godine, reagovao je pesmom „Poplava”, kritikujući vladu zbog slabog sistema odbrane. Na građanski rat u Spaniji i kinesko-japanski rat reaguje pesmom „Mršavo kljuse” Li Taj Pea i pesmom „Zakopajte mrtve” Irvina Šoa u kojima je izraženo ogromno nezadovoljstvo i ogorčenje protiv ratne klanice, protiv ubijanja nevinih ljudi.

Osnovicu repertoara Govornog hora „Abraševića” činila je idejno-programska orijentacija prožeta duhom komunizma kao univerzalnog svetskog procesa. Ovaj Hor je iz dana u dan postojao sve više ogledalo političkih i društvenih kretanja u nas i u svetu.

Pozorišni repertoar. Repertoar pozorišnih sekcija grupa „Abrašević” kretao se uglavnom linijom opšteg ideološkog socijalističkog, a često i revolucionarnog-komunističkog stremljenja. Sekcije su pripremale i izvodile pozorišne komade koji su svojim sadržajem odgovarali potrebama radničkog pokreta i socijalističkim shvatanjima sveta i života. Na svim priredbama i kroz komade zvonile su parole (pa makar i u najblažoj formi, što je bilo uslovljeno policijskom cenzurom) onih koji su se borili za pravednije društvene odnose, a protiv eksploatacije proletarijata. Cilj tih komada bio je da se ukaže radnicima na uzroke njihovog teškog položaja, izvore eksploatacije, nepravde, laži i licemerja, da ukaže da je jedini izlaz iz teškog položaja u organizovanoj borbi i da su pravda i pobjeda na njihovoj strani.

Zahvaljujući upravo pozorišnim komadima takve sadržine, sve veći broj radnika shvatio je značaj organizovane borbe, prvo pod rukovodstvom SSDP, a kasnije KPJ, i pristupio je organizacijama, koje su vodile štrajkove i borbu za tarife i veće nadnice, kraće radno vreme, bolje uslove rada i života.

Pri izboru pozorišnih komada odlučivalo se pretežno za jednočinke, a rede za komade u dva ili tri čina, jer nisu uvek postojali odgovarajući uslovi i glumački potencijali koji bi omogućavali

izvođenje dužih pozorišnih komada. Jedan od razloga bio je i taj što su komadi najčešće spremni na brzinu kako bi se odgovorilo na neki aktuelni politički događaj i što su izvođači često bili prezauzeti radnim i drugim obavezama. Mora se imati u vidu i nizak obrazovni nivo članova sekcije, mada je među njima bilo i velikih glumačkih talenata, koji su baš na pozornicama grupa „Abrašević” izrastali u vrsne glumce.

Na repertoaru su se nalazila i domaća i strana dela. Pošto u domaćoj literaturi nije bilo dovoljno pozorišnih komada iz života i borbe radničke klase, prevedena su iz strane socijalističke literature: nemačke, francuske, ruske, italijanske, američke, mađarske, čehoslovačke, poljske, španske i dr. (Repertoar u prilogu).

Sva ova dela, kako iz strane, tako i iz domaće literature režirali su i na scenu postavljali domaći reditelji. Od režije je zavisilo kakav će efekat imati komad na posetioce i kakav će uspeh postići među radništvom. Stoga se režiranju posvećivala izuzetno velika pažnja. Često prevedeni pozorišni komadi po svojoj sadržini i samom duhu nisu u potpunosti odgovarali trenutnim ciljevima borbe radničke klase Srbije, pa je reditelj imao obavezu da prilagodi potrebama našeg radničkog pokreta. Morao je zato da vrši izmene i u samom tekstu, posebno na završetku pozivajući radnike u borbu protiv eksploatacije i ugnjetavanja. Osnovni zadatak reditelja bio je da se preko komada prenese poruka radništvu — da se bori za bolje uslove života i rada i da ne dozvoljava kapitalistima da ih eksploatišu, vređa i kalja ugled njihovih porodica.

Pregled repertoara pozorišnih komada koje su izvodile grupe „Abraševića” upućuje na zaključak da su to bila dela različitog žanra, počev od drama revolucionarne, socijalne i društvene sadržine, pa do šala i komedija i dela iz narodnog života. Već je napomenuto da cilj pozorišnog repertoara nije bio samo da se publika zabavi, već i da se vaspitava, da se budi i razvija klasna svest, da se podstiču radnici na organizovanje i borbu protiv eksploatacije. Zbog izrazite revolucionarnosti i buntovništva cenzura je pojedine komade skidala s repertoara. Čak je zabranjivano i pripremanje nekih komada. Zbog toga su grupe „Abrašević” često stavljale na repertoar dela iz narodnog života, komedije, šale i satire koje su, takođe, žigosale i ismejavale vladajući režim zbog čega su i one bivale zabranjivane.

Pregled repertoara grupa „Abrašević” nameće utisak obimnosti i raznovrsnosti koja je omogućavala da sekcije dođu do punog izražaja.

da zadovolje ukus, želje i težnje radničke klase u ovom periodu.

Okupljajući veliki broj radnika u sekcijama, na priredbama i koncertima, grupe „Abrašević” su nastojale da pokažu da su radnici sposobni ne samo za grube i teške poslove već i za bavljenje umetnošću. Umetnički nivo programa nije uvek bio u centru pažnje, jer je osnovni cilj bio da se kroz koncerte i zabave agituje, prenosi revolucionarna poruka, poziva na borbu, budi klasna svest.

PRILOG

PREGLED REPERTOARA GRUPA „ABRAŠEVIĆ”

Pesme stranih autora: „Internacionala” E. Petjea, „Radnički pozdrav” E. Manolova; „Radnička himna”, dr. Ridta; „Marseljeza” Ružea de Lila; „Radnička marseljeza” Jakoba Audorfa; „Radnički pozdrav” Blohnera; „Mornarska pesma” T. Šarfa; „Pozdrav maju” G. Pilca, „Naš cilj” Hajnea; „Dižite steg” B. Vandelta; „Bez strepnje” Ajzlera; „Napred hajd radnici, drugari!” (s bugarskog) itd.

Pesme domaćih autora. Najčešće su pevane pesme Koste Abraševića: „Svet je naša otadžbina”, „Pijanica”, „Zviždi vetre”, „Plovi ladko”, „Crvena”, „Na grobu”; Stevana Šijačkog; „Vragolan”, „Crkvenjak”, „Invalid”, „Cik”; Šantića „Emina”; Goranova „Pesma radu”, „Devojka, venac i jezerce”; „Lem Edin” i „Rukoveti” Stevana Mokranjca; „Jesen stiže” i „Seljančica” Stanislava Biničkog, zatim pesme: Stevana Anđelića, Nikole Sudarevića, P. Krstića, Raše Plavovića, Josifa Koca, Mirka Stefanovića, Gotovca, Josipa Marinkovića, Andre Kostića, Marka Šarčevića, I. Bajića, Jovana Popovića i dr.

Recitacije. Od stranih pomenućemo pesme (recitacije) italijanske pesnikinje Ade Negri: „Autopsija”, „Mangup”, „Izlišni”, „Na braniku”, „Pomoz bog bijedo”, „Pesma” „Zdravo junaci”; zatim, mađarskog pesnika Petefija „Luda” i „Rudar”; „Besposlica” Emla Zole; „Štrajkačeva žena” Klare Miler i dr.

Od domaćih pesnika recitovane su pesme: Koste Abraševića, Vidosava Trepčanina, Milana Rakića, Svetomira Stankovića, Momčila Lajkovića, Andre Kostića, A. Nestorovića, Dušana Stevanovića, Ljubice Ivošević, Alekse Šantića, Đure Jakšića, Marka Šarčevića i dr.

Prema sećanju savremenika najaktuelnije tačke *Govornog hora* bile su: „Pekari” Lajoša Korvina; „Nosaci” Čedomira Minderovića; „Mi slavimo mir” Pavla Stefanovića; „Mati” Karel Čapeka; „Oj kuli, oj!” Luja Aragona; „Majka hrabrost”, „Trá vojnika”, „Uspavanka” Bertolda Brehta; „Druže budi spreman” Pavla Stefanovića; „Slobodi” Petra Kočića; „U kvrgama” Milana Rakića; „Španija” Radoslava Sandića; „O, klasje moje” Alekse Šantića i mnoge druge.

Pozorišni repertoar. Iz strane literature pretežno su prevedena pozorišna dela stranih naprednih i socijalističkih pisaca: Paula Genta „Ah kakva radost vojnik biti”, antimilitaristički komad u tri čina u prevodu Nedeljka Divca i „Ravašol”, satirična slika iz savremenog života sa pevanjem u prevodu M. Tipsarevića; Hajnriha Fridriha: „Zena s predrasudama”, šala u jednom činu, u prevodu s nemačkog Mage Magazinovića i „Izbori”, šala u jednom činu u prevodu Z. Ivanića; Ferdinanda Frikea: „O, ovi

socijali" u prevodu s nemačkog Dimitrija Tucovića; Fridrina Pola „Sveti brak", komad u jednom činu u prevodu s nemačkog Tase Simidžića; Ernesta Dajminga „Majska proslava", socijalna drama u tri čina u prevodu Dobrivoja Miladinovića, bravarskog radnika; Maksa Kegela „Kći državnog pravobranioca", komedija u jednom činu; Ernesta Precanga „Kći rada" u prevodu s nemačkog Dragoslava Jovanovića; „Njegov jubilej" u prevodu Ace Pavlovića; „Policija provodadžija" pod nazivom „Naši mladenci", komad u jednom činu; „Izgubljeni sin", komad u jednom činu u prevodu M. Tipsarevića; „Đavo u glasačkoj kutiji", šala u jednom činu u prevodu Nikole Hronjeka; „Na sindžiru", drama iz radničkog života u prevodu s nemačkog Koste Jovanovića; Leonid Ziner „Zenidba" šala u jednom činu, u prevodu s nemačkog Milice Đurić-Topalović; Vilma Jordijanc: „Na dan suđenja", drama; Ajzler: „Rudari" i „Budućnost je naša"; Hans Valter Frajtmunt: „Rudnik Elza", društvena slika; F. Miler „Stričeva oporuka", vesela igra; Ernst Frinkler: „Ratni drugovi", šala i „Prvi maj u Nemačkoj"; A. Hofman: „Proleterski božić", pozorišna igra; F. Langman: „Sterova porodica", drama; Rihard Kapel: „Gvozdeni krst", slika iz svetskog rata; E. Mozehard „Žrtve", drama R. Ribicel: „U borbi za opstanak", pozorišna igra; „Tužiočeva kći", „Crvena avet" slika iz izborne borbe u Nemačkoj; Feliks Renker: „Zbog pusta blaga", komad u tri čina, prevod s nemačkog M. Z. Ivanić; Marsel Solne: „Borba", drama u tri čina u prevodu s francuskog; Ernest Montize: „Proleće", u prevodu s francuskog Tibulusa; Stefan Berkel: „Okovani Prometej" društvena komedija u jednom činu u prevodu s francuskog Radivoja Karadžića; Vera Starkoks: „Slobodna ljubav", društvena komedija u jednom činu u prevodu s francuskog Radivoja Karadžića; Pjer Noraž: „Prazan trbuh", drama u jednom činu u prevodu s francuskog Dragutina Savića; „Budelar" Oktava Mirboa, komad u jednom činu, u prevodu s francuskog Radivoja Karadžića; komedija u jednom činu „Paragraf 330" Žorža Kurtelina u prevodu s francuskog Radivoja Karadžića; šala u jednom činu „Govori čovek francuski" Tristana Bernara; „Zak Damur" Emila Zole; drama „Otpadnik" Ipolita Antriot; „Krvava osveta na Korzici", drama, Viktora Dikelža; u prevodu s francuskog D. Đokića; komedija V. Drosta; u jednom činu „Solja-teja" u prevodu s francuskog Dragomira Đurića; „Zvonar Bogorodičine crkve" Viktora Igoa; Pjer Gori: „K spasenju", „Francusko-pruski rat" i „Pariska sirotinja" u prevodu s francuskog Milutina Stojanovića; „Na kapiji Budućnosti" Anatola Fransa u prevodu Radivoja Karadžića; „Pobeda silnijeg" Rivijera; „Svadba pod revolucijom" Sofusa Mihallusa, u prevodu Dr Julija Kajzera; „Dva sveta", komad u jednom činu iz ruskog života Sergija Ševića; „Rudari" drama iz radničkog života u tri čina; „Ruska proleterka"; „Pozorišna umetnost" Mih. Zošćenka; Anton P. Čehov: „Jubilej", „Prosidba", šala u jednom činu; „Dame" i „Medveda šala"; „Revizor" Nikolaja Gogolja; „Šuma" Aleksandra Nikolajeviča Ostrovskog; „Vaskrsenje" Lava Nikolajeviča Tolstoja, u doradi Anri Bataja; „Na dnu života, u prevodu Mage Magazinović i „Neprijatelj" Maksima Gorkog; „Ko je lopov", drama iz društvenog života u jednom činu i „Car ugajl" Aptona Sinklera; „Sahraniti mrtve" i „Eksoloatisani" Ervina Šoa; „Luda" Šandora Peteflija; pozorišna igra „Krijumčar" Kormana; „Prvi maj" Ota Krila; drama „Žrtve" Bogosava Jošta „Gradanska smrt" Paola Đakometl. drama u pet činova u prevodu s italijanskog M. Ljubibratića; „U štrajku" Gabriele Zapoliške, drama u jednom činu iz poljsko-ruskog radničkog života u prevodu s poljskog Dragoljuba Jovanovića; „Vampir u vodenici", komedija u jednom činu; „Radost svoga doma" drama Marije Hemegenes. „Kako je ponovo postao horac" u prevodu Koste i Canke Jovanović; „Mati" Karela Čapeka i dr.

Drame, komedije šale, slike iz svakodnevnog života, jugoslovenskih pisaca: šala „Čuvaj se, bomba" Milorada Nedeljkovića; „Opštinski izbori" i „Derviš"

Ljube Nenadovića; „Poslednja pesma“ ili „Smrt Koste Aorasevića“ Radojvoja Karadžića; komad iz beogradskog života u jednom činu „Na prelomu“ Dragoslava Nenadića; „Strajk rudara na Vrškoj čuki“ Dragoljuba Andrijaševića; „U rudniku“, „Pa ipak pobednici to smo mi“, komedija u dva čina; Andra Kostić: „U kafani“, „Na Kalemegdanu“, slika u jednom činu, „Svest“ satirična slika iz srbijanskog apolitičnog života iz juna 1906 i „Retka zagonetka“; „Lora sa izbora“ G. Goranova; komedija „Palanačke novine“ Dragomira Brzaka; Milorad Belić: „Otmen svet“, „Kradljivica“, socijalna drama „Nevin“, socijalna drama; „Daktilografkinja“, „U ime zakona“, socijalna drama; „Zlokobna lula“; komad iz radničkog života „Izdajica“ J. Vukomanovića; „Moravka“ Mih. Marinkovića; „Dido“, „Seoski lola“, „Devotajka kletva“, „Hajduk Stanko“ Janka Veselinovića; „Laža i paralaža“, „Zla žena“ Jovana Sterije Popovića; „Sluga Jernej i njegovo pravo“ Ivana Cankara; „Torba greha, torba laži“, „Kazna savesti“ Stevana Krnjajića; „Božijom pomoći“ Dušana Sijačkog; šala s pevanjem „Cestitam“ i „Na badnji dan“ Koste Trifkovića; „Ivkova slava“ Stevana Sremca; pozorišna igra „Zulumčar“ Svetozara Corovića; satira „Prijatna robija“ B. Stojkovića; drama „Džeksonova ruka“ M. Đunjevca; tragedija „Smrtna kazna“ Iv. Gornjanskog; šala „Kad ciganin sanja“ i alegorična slika „Nova doba“ Mila M. S. Popovića; komedija u jednom činu „Brak na probu“ Dušana Stevanovića Jazmina; „Suprotnost“ i „Dva sveta“ Velje Petrovića-Iglina; drama iz savremenog zagrebačkog života „Na putu“ Ive Zic-Kalčića; „Glava sećera“, „Podvala“ i „Dva cvančika“ Milovana Glišića; „Voda sa planine“ Raše Plaovića i Milana Đokovića; „Smrt jednog boga“ Mirka Stefanovića; „Klub ratom postradalih drugova“ u režiji Desanke Đorđević; „Otac sinu“ Svetolika Rankovića; „Saran“ Jovana Jovanovića-Zmaja; „Amurluk“ Stevana Kamića; „Jazavac pred sudom“ Petra Kočića; „Na početku kraja“ i „Kumstvo“ Radoslava Sandića; „U kvrgama“ Milana Rakića; „Koštana“ Bore Stankovića; „Sekira“ Blagoja Stevanovića, zatim komadi: „Drveni crv“, „Zenske suze“, „Svi čuju“, „Poter“, „Primeran brak“ „Jedan sat sobarica“, „Jedan od mnogih“, „Laku noć Marta“ „Pop i đavo“, „Beograd nekad i sad“, „Cigani“, „Graničar“, „Pljusak“, „Oboje su umrli“, „Kobna žena“, „Kameni bogovi“, „Široče“, „Nekršteno zvono“, „Ušivene sarme“, „Telefon bez žice“, „Sve zbog rata“, „Bogovi kapitala“, „Nesrećna porodica“, „Bezprizorni“, „Kumstvo“, „Lavovsko nasadanje“, „Muva“, „Seljak i june“, „Čoka“, „Ukočeni točkovi“, „Kad je sreda, petak je“, „Toša će biti streljan“, „Šefovica“, „Kola za spavanje“, „Studentski život“, „Radnik na umoru“, „Đavolska posla“, „Iz ljubavi u smrt“, „Eksploatisani“, „Put u život“, „Susret“, „Zašto su nam poslodavci“, „Putnik“, „Vampir u vodenici“ ili „Po-božni Don Zuan“, „Ulovljena Hsica“, „Potkazivač“, „Krv nije voda“, „Svi čuju“, „Stari učitelj i novi đak“, „Običan čovek“, „Dugme“, „Svetski rat“, „Analfabeta“, „Kirija“, Među *rediteljima* u socijal-demokratskom periodu bili su poznati: Sveta Milutinović, koji je režirao šalu „Ravašol“, Nikola Smederevac „Rudare“, dramu iz života ruskih radnika, Pera Ilić i mnogi drugi. U periodu između dva svetska rata kao režiseri pominju se Milan Stojanović, član Narodnog pozorišta u Beogradu, Petar Petrović Pecija, Branko Lazarević, D. Stanić, Desanka Đurić, Mata Milošević, glumac i reditelj Narodnog pozorišta u Beogradu, Pavle Stefanović, J. Janković, Milorad Belić, Dragomir Đurić, Raša Plaović, glumac Narodnog pozorišta, Milentije Stojiljković, student. P. L. Đokić, Dragomir Brzak, Dragoslav Nenadić i dr.